

САЛЫҚТАРДЫҢ АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ БЮДЖЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Андатпа

Салықтар мемлекеттік бюджетті қалыптастырудың көзі болғандықтан мемлекеттің қалыптасу кезеңінен бастап оның қызмет етуін қамтамасыз етуде және қолдауда маңызды орын алады. Сонымен қатар, салықтар мемлекеттің қаржылық тетігі болып табылады, олар елдегі бизнестің дамуына әсер етудегі экономикалық тұтқа ретінде көрінеді. Салық салудың негізгі мақсаты – мемлекет қазынасын толтыру, еліміздің экономикасын дамыту, әлеуметтік жағдайды жақсарту және кәсіпорын, тұрғындар қаржыларын қоғамдық қажеттілікке тарту болып табылады. Мақалада жергілікті бюджеттегі салықтық түсімдерге талдау қарастырылады. Жергілікті бюджеттегі, оның ішінде Ақтөбе облысы бюджетінің салықтық түсімдерін талдау аймақтағы экономикалық жағдайларды білу үшін қажеттілік танытады. Жергілікті бюджет басқарудың және жергілікті билік органдарының көпқырлы қызметінің қаржылық базасы, себебі халықтың өмір сүруін қамтамасыз ету және оның әлеуметтік тұрақтылығына қатысты сұрақтар қаржылық басқарудың тиімділігіне байланысты. Мақалада Ақтөбе облысы бюджетінің кірістерінің құрылымы талданады. Осыған байланысты 2011–2016 жылдар аралығындағы салықтық түсімдер мәліметтерді ҚР Қаржы министрлігінің сайтындағы мәліметтер негізінде ала отырып зерттеу жүргізілді. Зерттеу жұмысында салыстырмалы, статистикалық кешендік талдау жүргізілді. Салыстырмалы талдаудың элементі ретінде салықтық түсімдерді құрылымын және даму қарқыны көрсетілді. Салықтық төлемдердің құрылымы мен динамикасындағы өзгерістер қарала отырып, олардың өзгеріс ауытқуларының себептері қаралды.

Тірек сөздер: салықтар, трансферттер, салықтан тыс түсімдер, бюджет, табыстар, шығыстар, салық салу, құрылым, динамика.

Кез-келген мемлекеттің қаржы саласындағы реттеу құралы – салықтар болып табылады. Салық жүйесінің қалыптасуы, дамуы, қаржы жүйесінде нақты орын алуы мемлекеттің ілгері дамуымен қатар жүретін заңды құбылыс. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың: «Салық – мемлекет тұрақтылығының кепілі» деген аталмыш сөз ел үшін басты ұстанымдардың бірі ретінде қалыптасты.

Ел экономикасын көтеру мақсатында мемлекет тарапынан істеліп жатқан шаралар аз емес. Мемлекет басшысы айқындаған «100 нақты қадам» Ұлт жоспарында салық режимдері мен рәсімдерін оңтайландыру, кірістер мен шығыстарды жаппай салықтық декларациялау, тәуекелдерді басқару жүйелерін енгізу, кеден және салық жүйелерін интеграциялау секілді шаралар көзделген [1].

Салықтар қоғамдық-экономикалық құрылымы мен саяси іс-бағытына қарамастан мемлекет кірістерінің негізгі көзі – ұлттық табысты қайта бөлудің басты қаржылық тетігі, мемлекет кірістерін, тиісінше, бюджеттік қордың кірістерін де қалыптастырудың шешуші көзі болып табылады [2, б. 251].

2016 жылы статистикалық мәліметтерге сүйенсек, салықтардың мемлекет бюджетін қалыптастыруда үлесі – 56% құраса, Республикалық бюджет кірісін қалыптастыруда олардың үлесі – 65%, ал жергілікті бюджет кірісіндегі олардың үлесі – 40% құрап отырғанына зерттеу барысында байқадық.

Республикамызда соңғы жылдары аймақтық экономикаға, аймақтарды дамытуға, дәлірек айтсақ, республикадағы әрбір аймақтың экономикалық өсуіне, әлеуметтік жағдайына, қаржы жағдайын тұрақтандыруға, халықтың әл-ауқатын көтеруге, отандық және шетелдік инвестицияларды тарту және оны тиімді пайдалануға, өнеркәсіпті, ауыл шаруашылығын, сонымен қатар шағын және орта бизнесті дамыту сияқты мәселелерді шешуге айтарлықтай көңіл бөлініп, нақты іс-шаралар кешені жүзеге асырылуда. Ал, бұл жерде салық жүйесінің алатын орны зор.

Елдің мемлекеттік құрылысында аумақтық құрылымдардың болуы оларда тіршілік ету қызметін қамтамасыз ету үшін оларға белгілі бір өкілеттіктер мен қаржы ресурстарының

көлемін беру қажеттілігін негіздейді. Осыған байланысты қаржылық жүйенің құрылымында жергілікті бюджеттер ерекше буын ретінде бөлінеді.

Жергілікті бюджет тиісті мәслихаттың шешімімен бекітілетін, түсімдердің және жергілікті атқарушы орган өзіне жүктелген функцияларды жүзеге асыру үшін айқындайтын жергілікті бюджеттік бағдарламаларды қаржыландыруға арналған бюджеттің тапшылығын қаржыландырудың есебінен қалыптастырылатын әкімшілік аумақтық бірліктің ақшалай қорын білдіреді.

Жергілікті бюджеттердің рөлі, олардың құрамы мен құрылымы жергілікті мемлекеттік органдарға жүктелген функциялар мен міндеттердің мазмұнымен және сипатымен, сондай-ақ мемлекеттің әкімшілік-аумақтық құрылысымен және саяси-экономикалық бағыттылығымен толықтай айқындалады.

Жергілікті бюджеттердің жай-күйі әр түрлі факторларға тәуелді болады. Оларға мыналар жатады:

- ◆ елдің жалпы экономикалық жағдайы;
- ◆ тиісті аумақтың экономикалық әлеуеті;
- ◆ жергілікті билік және басқару органдарының құқықтары мен міндеттерін реттейтін мемлекеттік заңнаманың деңгейі;
- ◆ жергілікті билік және басқару органдарының өздеріне берілген құқықтарды іске асырудағы құзыреттілік дәрежесі.

Енді зерттеу бағытымызды Жергілікті бюджеттің құрамдас бөлігі Ақтөбе облысы бюджетінің атқарылуына тоқталсақ.

Ақтөбе облысы мемлекет қаржы ресурстарын қалыптастыруда, оның ішінде салықтық түсімдердің орындалуында алдыңғы қатарда орын алатын аймақтың бірі деп санауға болады.

Ақтөбе облысы – ел экономикасының локомотиві. Бұл бірегей табиғи ресурстармен, ыңғайлы географиялық орналасумен, дамыған көлік инфрақұрылыммен, сондай-ақ тартымды инвестициялық климатпен байланысты. Қазіргі уақытта аймағымыз жоғары технологиялар мен инновациялар саласында келешегі бар бизнес-идеялар мен жобаларды мемлекеттік қолдау жүйесін құру арқылы бизнес-ортаны барынша қолайлы жасауға бағытталған. Негізінен алып қарағанда, соңғы жылдары, облыста үдемелі индустриалды-инновациялық даму бойынша он жылдық жоспардың іске асырылуы басталды.

Бүгінгі таңдағы Ақтөбе облысы бюджетінде даму тенденциясы бар. Оған келесі мәліметтерге, өңірдің әлеуметтік-экономикалық даму әлеуетіне қарай көз жеткізуімізге болады.

2011–2016 жылдардағы мәліметтерді басшылыққа алар болсақ, жалпы кірістердің өсу қарқыны 6 жыл ішінде 31,2%-ды құрап отыр (кесте 1).

Кесте 1 – Ақтөбе облысы бюджеті кірістерінің атқарылуы, млн тг

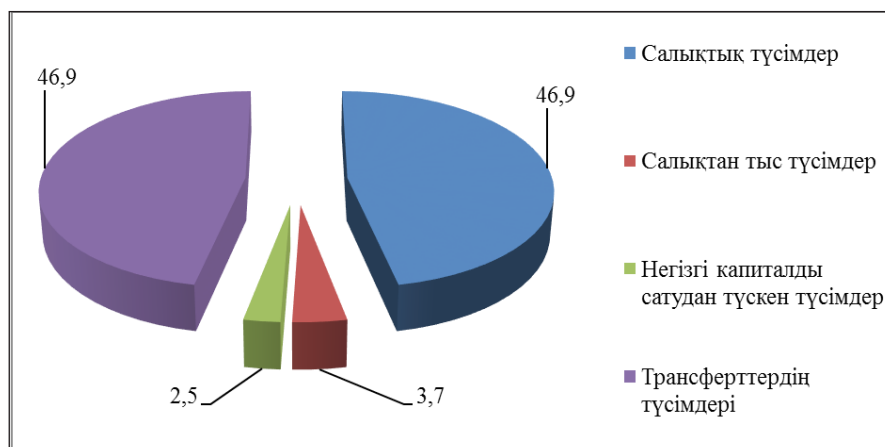
Атауы	2011 ж.	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.
I. КІРІСТЕР	124 889	139 592	151 083	169 383	145 742	181 474
Салықтық түсімдер	59 069	64 928	71 602	78 851	80 296	84 940
Салықтан тыс түсімдер	4 026	2 771	1 962	2 792	3 998	6 739
Негізгі капиталды сатудан түскен түсімдер	1 122	2 852	1 475	5 826	3 029	4 592
Трансферттердің түсімдері	60 671	69 041	76 044	81 915	58 418	85 202
Ескертпе – [3] мәліметтері негізінде құрастырылған.						

Облыс бюджеті кірістерінің негізгі бөлігі салықтық түсімдер мен трансферттердің түсімдер есебінен артқандығын байқаймыз. Салықтық түсімдер 2016 жылы 2011 жылмен салыстырғанда 30,5%-ға өссе, трансферттердің түсімдері сол шамалас, 28,8%-ға артқан. Ал, салықтан тыс түсімдер 6 жылдың ішінде 40%-ға артса, негізгі капиталды сатудан түскен түсімдер 76%-ға өскен.

Облыс бюджетінің кірістерінің атқарылуында үлестік құрылымында трансферттік түсімдер мен салықтық түсімдер алады. 2014 жылы ең көп үлесті трансферттер алса, 2015 жылы

салықтық түсімдер алуда, яғни олардың үлесі 54%-ды құрап отыр. Ал, трансферттер 40%-ық үлесті алып отыр. Ал қалған бөлігін тиісінше басқа да түсімдерге тиесілі.

Соңғы жылдың есебі бойынша облыс бюджеті кірістерінің құрамдас бөлігін ажыратып көрсетсек, ол төмендегі диаграммада көрініс тауып отыр (сурет 1).

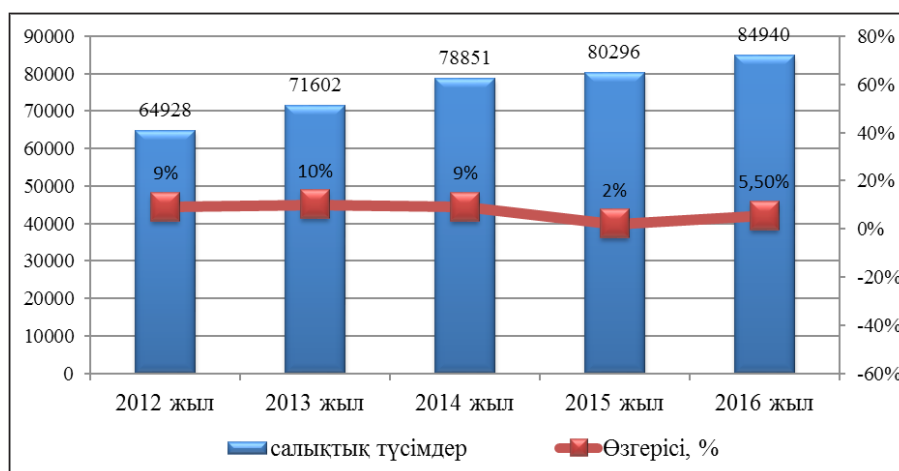

Сурет 1 – Ақтөбе облысы бюджеті кірістерінің құрамы

Ескертпе – Кесте 1 мәліметтері негізінде автор есептеп, құрастырған.

Мұнда бюджет кірістерінің негізгі тең бөліктерін салықтық түсімдер мен трансферттердің түсімдері алып отыр, ал қалған бөліктері тиісінше кірістердің басқа құрамдас бөліктеріне тиесілі. Бұл ең алдымен Ақтөбе облысындағы өнеркәсіп орындарының, шағын және орта бизнес субъектілер санының артуымен, облысымыздағы республикалық көлемдегі ірі жобалар шеңберінде түрлі құрылымдардың салынып, қолданылуы есебінен облыстың индустриялы-инновациялық дамуға бет алғандығының нышаны ретінде көрінеді. Облыс экономикасының тұрақтылығын қамтамасыз ету және тұрғындардың өмір сүру деңгейін арттыру бағытында республика бюджетімен қатар маңызды жағынан ерекше орын жергілікті бюджет еншісінде. Еліміздегі облыс бюджеттерінің ішіндегі бүгінгі таңда даму тенденциясы байқалған, әлеуметтік – экономикалық әлеуетінің даму қарқыны бар Ақтөбе облысының бюджетінің көрсеткіштерін талдап, шығысының мақсатты арналымдарын, негізгі кіріс көздерінің мүмкіндіктерін бағалау мақсатқа сай болады.

2011–2016 жылдар аралығындағы Ақтөбе облысы бюджетіне әр түрлі деңгейде салықтық түсімдер түсті, олардың түсу қарқыны және әр жыл сайын өзгерісі төмендегі диаграммадан көруге болады (сурет 2).

Сурет 2 – Ақтөбе облысы бюджетіндегі салықтық түсімдердің қарқыны мен өзгерісі

Ескертпе – Кесте 1 мәліметтері негізінде автор есептеп, құрастырған.

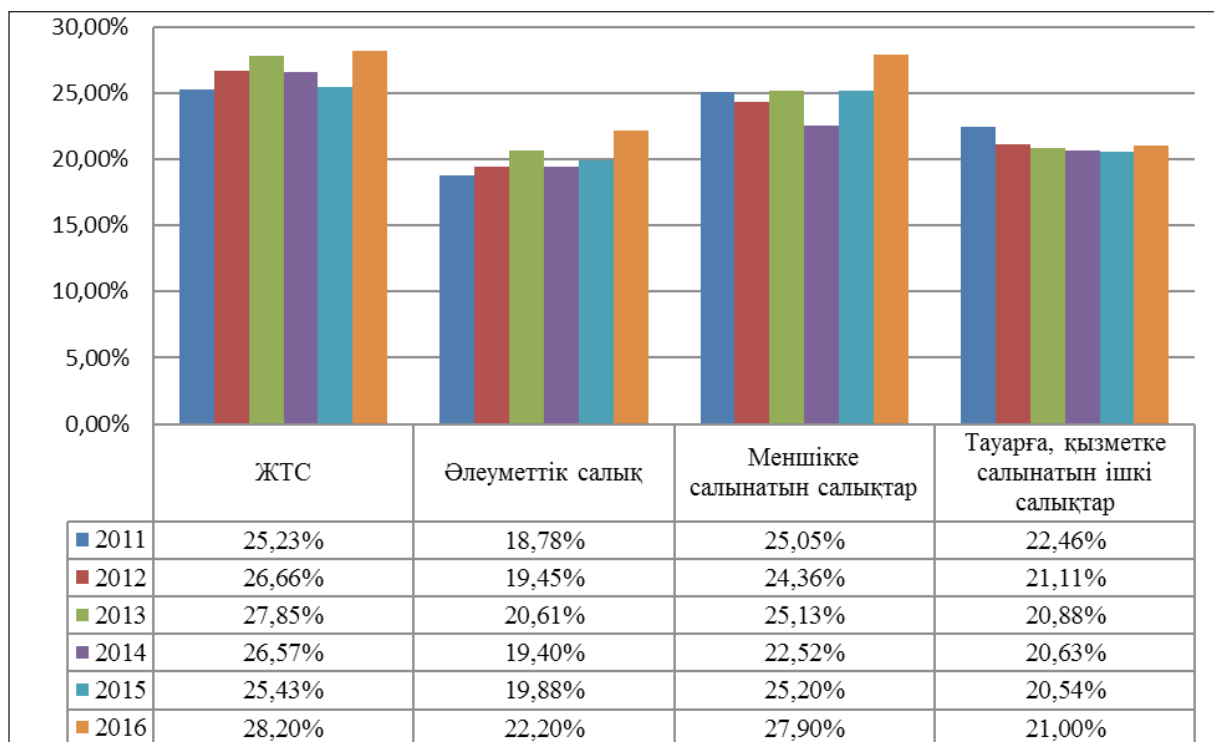
Бұл диаграммадан әр жыл сайын бюджетіміздің кірісіндегі салықтық түсімдердің артып отырғандығын байқауға болады. 2011 жылы Ақтөбе облысының бюджетіне 59 096 млн теңге мөлшерінде салықтық түсімдер түсті, 2016 жылы бұл көрсеткіш 84 940 млн теңгеге немесе 30,5%-ға артқан. Ал, жыл сайынғы өзгерісте өсу қарқыны бар, дегенмен 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда алдыңғы жылдардың қарқын өзгерістеріне қарағанда аз өскендігі байқалады, яғни жыл ішінде 5,5%-ға өскен.

Келесі кезекте Ақтөбе облысы бюджеті кірістері – салықтардың негізгі түрлері бойынша кеңірек қарастырайық.

3-суретте салықтардың түрлері бойынша үлес деңгейі көрсетілген. Мұнда байқайтынымыз, жылдар ішінде олардың үлесі айтарлықтай өзгерістерді байқатпайды. Дегенмен, олардың әрбір түрі бойынша жеке тоқталып өтейік.

Байқағанымыздай, облыс бюджетін қалыптастыруда салықтардың ішінде маңызды орынды келесідей түрлері қамтиды: жеке табыс салығы, әлеуметтік салық, меншікке салынатын салықтар және тауарға, қызмет түріне салынатын ішкі салықтар.

Жеке табыс салығы жалпы салықтардың ішінде ең жоғары үлеске ие. Ал жылдық өсу қарқынында да оң өзгерістерді байқатады. Бұл салық 2011 жылы 16 млрд теңгені құраса, 2016 жылы 24 млрд теңгені жуықтап, 5 жыл ішінде 33%-ға артқаны байқалады (сурет 3).

Сурет 3 – Ақтөбе облысы бюджетіндегі негізгі салықтық түсімдердің үлесі

Ескертпе – [4] мәліметтері негізінде автор есептеп әзірлеген.

Бұны, әрине осы салықты төлейтін салық төлеушілердің, яғни азаматтардың экономикалық белсенділігінің жоғарлауымен байланыстыруға болады.

Әлеуметтік салықтың бюджет кірісіндегі орынын анықтай отырып, оның да елеулі үлес алатыны көрініп тұр, ал жылдық өсу қарқыны 5 жыл ішінде 18%-ға өскендігін байқадық, яғни бұл салық түрі 2011 жылы – 15,5 млрд теңгені құраса, 2016 жылдың есебі бойынша – 18,0 млрд теңгені құрады. Бұл да әрине халықтың экономикалық белсенділігінің өсуімен байланысты.

Қалған салық түрлері бойынша да үлестік деңгейдегі өзгерісі айтарлықтай емес, дегенмен бұл салықтардың да өсу қарқыны көрініп тұр.

Жалпы, облыс бюджетінің негізгі кірістері салықтық түсімдер тенденциясының өсуінен ұлғаяды, жеткілікті мөлшерде салықтық емес түсімдердің де өз үлесі бар. Өз кезегінде облыс бюджетінің тұрақты қалыптасуы ең алдымен сол өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуында, өнеркәсіп өндірісінің даму қарқынында, шағын және орта, ірі бизнес субъектілерінің әрекеті мен табиғи байлықтарды дұрыс игеруінде байқалады.

Жалпы 2015 жылға облыс бюджетінің кірістері республикалық бюджеттен түскен трансферттерді қоса алғанда 103,1 пайызға орындалды, жоспар 141 360 239,1 мың теңге кезінде кассалық орындалуы 145 741 721,5 мың теңгені құрады.

Ақтөбе облысы бюджеті кірістерін ұлғайту мақсатында жүргізіліп жатқан шаралар ең алдымен аталған Бюджет кодексін басшылыққа ала отырып, елбасы Жолдаулары мен орта кезеңді мерзімге арналған бағдарлама, стратегиялық жоспарлы құжаттар негізінде ұйымдастырылады.

Бүгінгі таңда Ақтөбе облысы бюджетінде даму тенденциясы байқалатынын ескере отырып, ең алдымен облыстың әлеуметтік-экономикалық, инфрақұрылым және өнеркәсіп саласындағы зор жетістіктерімен түсіндіруге болады. Жұмыстың негізгі бөлігінде ашып көрсеткендей бюджет кірістерін ұлғайту мәселелері өңірдің барлық тұрғыдан даму қарқынының тікелей жетістігіне негізделеді. Бұл ең алдымен Ақтөбе облысындағы өнеркәсіп орындарының, шағын және орта бизнес субъектілер санының артуымен, облысымыздағы республикалық көлемдегі ірі жобалар шеңберінде түрлі құрылымдардың салынып, қолданылуы есебінен облыстың индустриялы-инновациялы дамуға бет алғандығының нышаны ретінде көрінеді.

Сонымен қатар, өңірдегі түрлі өнеркәсіп орындарының ашылуы мемлекет тарапынан бөлінген қаржылар мен тартылған инвестициялар негізінде өз қызметін бастай алады. Бұл өңір инвестиция тарту көлемінен де алдыңғы орындарда. Мемлекеттік бағдарламалар негізінде облыста үлкен көлемді жобалар қаржыландырылып, кейбір объектілер қолдануға беріліп, өз кезегінде облыс экономикасын, бюджет кірістерін көтеруге ықпал жасауда.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 100 нақты қадам. Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы.
- 2 Құлпыбаев С., Мельников В.Д. Қаржы негіздері: оқулық. – Алматы ЖШС Издательство «LEM», 2009. – 722 б.
- 3 ҚР Қаржы министрлігінің Статистикалық бюллетені. 2011–2016 жж.
- 4 Ақтөбе облысының азаматтық бюджеті 2011–2016 жж.

Аннотация

Налоги играют ведущую роль в поддержании и обеспечении функционирования государства с момента его возникновения, так как они являются источником формирования государственного бюджета. Помимо того, что налоги являются финансовым элементом государства, они выступают экономическим рычагом для воздействия на развитие бизнеса страны. Основными целями налогообложения являются пополнение казны государства, развитие экономики страны, улучшение социальной обстановки, привлечение средств населения и предприятий. В статье проведен анализ налоговых поступлений в местный бюджет, в том числе по Актыобинской области. Это необходимо для изучения экономической ситуации в регионах. Местный бюджет является финансовой базой многогранной деятельности местных органов власти и управления, поскольку от эффективности финансового управления зависит большинство вопросов жизнеобеспечения населения и его социальная стабильность. В статье анализируется структура доходов и расходов местного бюджета на примере Актыобинской области. В связи с этим проведено исследование на основе данных, предоставленных сайтом Министерства финансов РК, о поступлениях налогов в 2011–2016 гг. В статье проведен сравнительный статистический комплексный анализ. Элементом сравнительного анализа также выступал анализ динамики и структуры налоговых поступлений. Выявлены изменения в динамике и структуре налоговых платежей, изучены причины, вызвавшие данные изменения.

Ключевые слова: налоги, трансферты, неналоговые поступления, бюджет, доходы, расходы, налогообложение, структура, динамика.

Abstract

Taxes play a leading role in maintaining the functioning of the state since its origin, as they are the source of the formation of the state budget. In addition to the fact that taxes are a financial element of the state, they act as an economic lever for influencing the development of the country's business. The main goal of taxation is the replenishment of the state treasury, the development of the country's economy, the improvement of the social situation, the attraction of the population's funds and the enterprise to public necessity. The article considers the analysis of tax revenues in the local budget. The analysis of tax revenues in the local budget, including in the Aktyubinsk region, is necessary for studying the economic situation in the regions. The local budget is a financial base for the multifaceted activity of local authorities and management, since the effectiveness of financial management depends on the majority of life support issues and its social stability. The article analyzes the structure of incomes and expenditures of the local budget on the example of the Aktyubinsk region. In this regard, a study was conducted based on the data provided by the website of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan on tax revenues 2011–2016. The article contains a comparative statistical complex analysis. An element of comparative analysis was also an analysis of the dynamics and structure of tax revenues. Changes in the dynamics and structure of taxes are revealed, the reasons that caused these changes are studied.

Key words: taxes, transfers, no tax revenues, budget, income, costs, taxation, structure, dynamics.